

Прикази

Reviews

Comptes rendus

Susan Slyomovics, ed., *Clifford Geertz in Morocco, London and New York: Routledge, 2010, 236 pages, Index*

Godinu dana nakon smrti Kliforda Gerca (1926-2006), njegove kolege antropolozi i drugi stručnjaci za severnoafričke i mediteranske kulture, jezike i istoriju okupili su se na međunarodnoj interdisciplinarnoj konferenciji pod naslovom "Ponovo posmatrani islam: Kliford Gerc u Maroku", koja je održana 6-9. decembra 2007. godine na Univerzitetu Kalifornije u Los Anđelesu (UCLA). Rezultati su objavljeni tri godine kasnije u zborniku radova koji je priredila Suzan Slajomoviks, profesorka antropologije i bliskoistočnih jezika i kultura na UCLA.¹

Knjiga sadrži uvod urednice (Introduction to Clifford Geertz in Morocco: "Why Sefrou? Why anthropology? Why me?")², Gercov uvod za izraelsko izdanje (hebrejski prevod) njegove knjige *Islam Observed* (2007) i 15 tekstova raznih autora, među kojima su Gercovi nekadašnji studenti i saradnici na marokanskom projektu – Pol Rabinov, Lorens Rouzen,

Tomas Dihter, Dejl Ejkelman, Kevin Dvajer, fotograf Pol Hajmen; drugi antropolozi – Džejson Trop, Ketrin Hofman, Dejvid Kroford – i stručnjaci za arapski jezik, magrepske kulture i islamsku religiju, zainteresovani za Gercov rad i njegove uticaje – Lahuari Adi, Hasan Račik, Monder Kilani, Aziz Abasi, Suzan Džilson Miler i S. Slajomoviks.³ Tekstovi svih pomenutih autora i autorki su raspoređeni u pet tematskih celina pod sledećim naslovima: *Ponovo posmatrani islam; Prevođenje, metafora, humor; Fotografija, Pol Hajmen i Kliford Gerc; Gradski prostor i Sefru; Modernizam, značenje i poredak*. Publikacija je opremljena dokumentarnim materijalom i etnografskim fotografijama koje je snimio modni fotograf Pol Hajmen tokom više od četiri meseca boravka u Sefruu 1969, kada su Gerc, njegova supruga Hildred Gerc i Pol Rabinov radili na terenu.

U razdoblju između 1963. i 1986. bračni par Gerc je boravio i istraživao, zajedno i svako za sebe, najviše i najduže u Sefruu, ali i u drugim područjima Maroka. Kada su stigli u Maroko da bi proučavali njegovu kulturu na komparativnoj osnovi, ova zemlja je, po rečima Suzan Slajomoviks, bila "raj" za Amerikance u inostranstvu, pripadnike mirovnih snaga, bitnike i hipike, narko dilere, turiste i, naravno, za antropologe.

¹ Prethodno objavljeni u tematskom broju *Journal of North African Studies*, Vol. 14, Issue 3-4, 2009.

² Slajomoviksova se u podnaslovu poslužila Gercovim rečima iz njegovog završnog govora sa konferencije "Hommage à Clifford Geertz" (održ. 3-6. maja 2000. godine) u glavnom mestu njegovog terenskog rada u Maroku, malom gradu Sefruu južno od Fesa, u podnožju Srednjeg Atlasa.

³ Na konferenciji su učestvovali i Kenet Braun, koji je vršio istraživanja u Saleu, Robert i Elizabet Fernea koji su radili u Marakešu, ali njihovi radovi nisu objavljeni u ovom zborniku.

Od tada se, po Gercovim rečima (Geertz 2007, 10), puno toga promenilo u Indoneziji, Maroku, islamskom svetu i svetu u celini. Indonezija je imala četiri predsednika, a Maroko dva kralja. Završio se i Hladni rat, tokom kog su se ideološke strasti prelivale u unutrašnje društvene napetosti, preteći da izazovu društvenu i političku dezintegraciju u novim nezavisnim državama. Od nekad velike, premda donekle izolovane, jevrejske zajednice koja je cvetala u Maroku, ostala je samo mala grupa koja broji nekoliko hiljada ljudi. Indonežanska Komunistička partija, nekad najveća izvan kinesko-sovjetskog bloka, bila je potpuno uništena posle pokušaja državnog udara u Džakarti i masakra koji su zatim usledili širom zemlje 1965. godine, kada su njeni lideri bili pogubljeni, zatvoreni, obešćaćeni ili prinuđeni na egzil.

Sa stanovišta argumentacije koju je Gerc izneo u završnom poglavlju *Posmatranog islama* – o razdvajanju "religijske svesti" i "religioznosti" (samosvesno, doktrinarno verovanje vs. svakodnevna, refleksna vera), najznačajnije je to da je uočeni proces u Indoneziji i Maroku, koji je on tada označio kao razvoj "salafizma", "skripturalizma", "reformizma", "puritanizma" ili "dvostruke svesti", postao opšti fenomen u muslimanskom svetu i sada se označava kao "islamizam", "politički islam", "neofundamentalizam" i "džihadski islam". U međuvremenu su se pojavili Homeini, Le Front Islamique du Salut u Alžiru, talibani, Osama bin Laden, Druga intifada (al-Aqsa Intifada), i dogodili su se napadi na Svetski trgovinski centar u Njujorku, američke invazije u Avganistanu i Iraku, bombaški napadi na Baliju i u Kazablanci, desovjetizacija Centralne Azije i masovne migracije muslimana sa Bliskog istoka i iz Azije u Zapadnu Evropu i Ameriku.

U toku konferencije na UCLA potvrdilo se da je, premda nažalost zakasnelo,

prevođenje ključnih Gercovih dela na francuski jezik – *Observer l'Islam* (1992) i *Le souk de Sefrou* (2003) – imalo značajnu ulogu u radijaciji njegovih ideja i evaluaciji njegovog rada u okviru duge i složene etnografske istorije Severne Afrike, kao i u pokretanju novih pravaca istraživanja.⁴ Naime, u doba kada su bračni par Gerc i njihov tim započeli svoja proučavanja u Sefruu, dominirala je francuska društvena nauka, naročito delâ arabiste, etnografa i administratora Žaka Berka iz Alžira i sociologa Pola Paskona, rođenog u Fesu. Izuzetak je višedecenijski rad američkog antropologa Dejvida Harta među berberskim plemenima u području Rifa i severnog Maroka, kao i dela Ernesta Gelnera o islamu i Maroku, od kojih se jedna monografija zasniva na njegovom etnografskom radu među pastoralnim Berberima Visokog Atlasa (*Saints of the Atlas*, 1969). O tome i posebno o akademskom uticaju Gercovog rada na antropologiju i sociologiju u Maroku govori prilog Dejla Ejkelmana, koji je vršio antropološka istraživanja u Bujadu i objavio niz značajnih dela o islamskim verskim školama, državnom sistemu obrazovanja, politici i religiji u Maroku.

Umesto komentaranja svakog rada ponaosob, što bi uzelo i previše prostora u jednom ovakvom uopštenom prikazu/osvrtu, verovatno je korisnije reći nešto o njihovim odnosima spram glavnog predmeta rasprave, a to je Gercov rad uopšte i posebno u/o Maroku, kao i atmosferi koju oni kreiraju kad je reč o odnosu prema Gercu kao antropologu, kolegi i osobi.

U "rubrici" *Ponovo posmatrani islam* (tj. islam četrdeset godina kasnije) nalaze

⁴ Posle konferencije u Los Anđelesu, usledila je druga pod naslovom "Autour de Clifford Geertz" u januaru 2008. na Univerzitetu u Lionu.

se prilozi koji polaze od Gercovog rada i zatim nude proširenu ili produbljenu postgercovsku antropološko-istorijsku i semiotičku perspektivu u analizi religijskog iskustva, subjektivnosti i prakse, kao i novih fenomena, događaja i procesa u vezi sa razvojem islama (uključujući jačanje islamizma i komunikaciju između islamskog i neislamskog sveta) krajem 20. i početkom 21. veka. Lahuari Adi (Institut za politiku Univerziteta u Lionu) u svom prilogu posvećenom "svetosti, salafizmu i islamizmu" prvo ispituje Gercovu opštu koncepciju religije i odlike njegove antropologije islama (dosledno neesencijalističke i neorijentalističke), potom ilustruje njegov pristup analizom odnosa između *barake* (način ispoljavanja božanskog u ljudskom svetu) i državne vlasti/moći u Maroku, da bi na kraju predložio postgercovsku perspektivu u objašnjenju razvoja islamizma iz salafizma. Prema ovoj perspektivi, salafizam kao zvanična doktrina postkolonijalne marokanske države je vremenom doživeo radikalizaciju. Omogućio je masovno obrazovanje, ali je istovremeno podstakao islamizam kao reakciju; zapravo, opadanje svetosti u društvu je stvorilo prazninu koju je islamizam popunio. Prilog Hasana Račika (Univerzitet Hasan II u Maroku) se u tematsko-problemskom pogledu nadovezuje na prethodni i posvećen je Manhajmovoj i Gercovoj distinkciji između religije i ideologije. Račik ispituje političke i kulturne procese u toku kojih religijske ideje prestaju da budu to "što jesu" i pretvaraju se u ideologiju.

Monder Kilani (Institut za antropologiju i sociologiju Univerziteta u Lozani) ispituje teorijske i metodološke implikacije Gercovog pristupa religiji formulisanog u eseju "Religija kao kulturni sistem" (1966). On, potom, razmatra religijske simbole u javnom području i antropološki kontekstualni pristup mikrosituacijama na dva savremena primera. Prvi slučaj je ve-

lika avionska nesreća koja se dogodila 31. oktobra 1999, kada se egipatski Boeing 707, tokom leta iz Njujorka za Kairo, srušio u Atlantski okean. Kontroverza koja se izrodila tokom istrage je dramatičan primer gercovske "zbrke jezika", nesporazuma između Amerikanaca i drugih Zapadnjaka, s jedne strane, i Egipćana, Arapa i muslimana, s druge, zbog pogrešnog prevođenja i tumačenja izraza "*tawakkaltu 'al allah*" ("Uzdam se u Boga") kopilota, koji je prvobitno smatran odgovornim za nesreću. Amerikanci su izraz protumačili kao versku formulu koju musliman ritualno izgovara kada odluči da izvrši samoubistvo. Drugi slučaj je kontroverza u vezi sa pokrivanjem glave u Francuskoj.

U prilogu pod naslovom "Interpretacija i granice interpretabilnosti: ponovno osmišljavanje Gercove semiotike religioznog iskustva", Džejson Trop (Odeak za antropologiju, UCLA) kritički ispituje Gercovu perspektivu o religijskim verovanjima i praksi u odnosu na njegovu širu semiotičku teoriju kulture i koncept društvenog delanja. Trop smatra da se u Gercovom pristupu religiji na opštem planu mogu iščitati fundamentalne pretpostavke njegove društvene teorije, hermeneutike kulture i filozofije delanja. On tvrdi da se u dosadašnjim evaluacijama Gercove kulturne teorije najčešće zanemaruju njena dva bitna aspekta – subjektivnost i praksa. Drugi deo njegovog eseja je posvećen Gercovoj kritici "subjektivističkog" opisa religije Vilijema Džejmsa u knjizi *The varieties of religious experience* (1987 [1902]).⁵ U zaključku Trop ukazuje na važnost proširivanja i

⁵ C. Geertz, *The pinch of destiny: religion as experience, meaning, identity, power*. In C. Geertz, *Available Light: Anthropological Reflections on Philosophical Topics*. Princeton: Princeton University Press, 2000, 167-186.

primene Gercove perspektive na planu razumevanja subjektivnog iskustva (podstaknuto Džejmsovim pisanjem o psihologiji religijskog iskustva) i planu mikroanalize formacije subjekta, moći i istine, pod uticajem pisanja Mišela Fukoa (*The hermeneutics of the subject*, 2005).

Druga grupa priloga u okviru teme *Prevođenje, metafora, humor* se usredsređuje na akademsku recepciju Gercovog rada u samom Maroku, na retorički i književni aspekt njegove interpretativne etnografije i na kritičko propitivanje epistemoloških i etičkih implikacija paradigme čitanja kulture kao "teksta". Dejl Ejkelman je 1992. godine vodio dva fakultetska seminara na arapskom jeziku o istoriji i antropologiji Maroka, jedan zvaničan na Univerzitetu Mohamed V i drugi neformalan u toku konferencije na univerzitetu u Fesu (za studente sociologije, kojima nije bilo dozvoljeno da prisustvuju konferenciji). Tada se uverio da Gercov rad ipak nije "izgubljen u prevodu", iako ni do danas ne postoje prevodi njegovih dela na arapski (osim bejrutskog izdanja arapskog prevoda *Islam Observed*, 1993, koje, prema Ejkelmanovom saznanju, nijedan marokanski naučnik još nije imao priliku da vidi)⁶, a francuski prevodi su postali dostupni tek nedavno. Ispostavilo se da je to tada Gernerov rad bio bolje poznat nego Gercov, zahvaljujući francuskim prevodima i prikazima. Ejkelman analizira način unošenja Gercovih ideja u arapski kurikulum marokanskog visokog obrazovanja na osnovu knjige sociologa Abdelhranija Mundiba [*Religion and society: a sociological study of religiosity in Morocco*, 2006], koji je bio učesnik Ejkelmanovog

seminara 1992. i sada predaje na Univerzitetu Mohamed V u Rabatu. Mundibova studija, između ostalog, sadrži detaljan pregled i analizu radova anglosaksonske nauke o marokanskom islamu, od Edvarda Vestermarka i Alfreda Bela do Gelnere, Gerca, Ejkelmana, Rouzena i Rabinova.

Kevin Dvajer, takođe pisac poznatih dela o marokanskoj etnografiji, u svom eseju pod naslovom "Gerc, humor, Maroko" pita se zašto Gerc, koji je inače bio veoma duhovit čovek i pisac, nikada nije podvrgao društveni fenomen humora kulturnoj analizi, ako se zanemare sporadične napomene u njegovoj etnografiji. Dvajer ispituje tehnike u Gercovom pisanju, vrste i odlike humora u njegovim radovima o Maroku, te istorijsku uslovljenost njegovih retoričkih dispozicija i "ozbiljnog" antropološkog stanovišta u kasnom kolonijalnom i ranom postkolonijalnom periodu. On zaključuje da Gercovo relativno zanemarivanje humora kao analitičke teme omogućava zanimljive uvide o snazi i slabostima njegovog pristupa kulturi, antropologiji i Maroku.

Ketrin Hofman (Odsek za antropologiju na Univerzitetu Severozapada) je tokom intenzivnih terenskih istraživanja među nepismenim i neobrazovanim berberskim ženama jezičke grupe tašelit u ruralnom području na jugozapadu Maroka, ustanovila da jezičke ideologije oblikuju njihove stavove i prakse u vezi sa stvaranjem i prenošenjem religioznih oralnih tekstova. Te i takve ideologije problematizuju očiglednost Gercove književne (literary/literacy) metafore o kulturi kao "tekstu", tj. "skupu tekstova", i terenskom radu kao "čitanju", zato što ona podrazumeva pismenost i iskustvo pisanja i čitanja, koje je pak tesno povezano sa pitanjima društvene moći i dominacije. Hofmanova u svojoj retrospektivi kritika ponovo aktuelizuje argumente

⁶ Što se može objasniti izdavačkom politikom, načinom distribucije knjiga i cenzurom koja je na snazi u arapskom svetu.

svojih prethodnika (Šenkman, Rouzberi, Kising i dr.) o *bias*-u u Gercovoj etnografskoj teoriji i praksi – implicitnom evropocentrizmu, logocentrizmu i neza interesovanosti za distribuciju moći u društvu, rodne aspekte tumačenja i iskustva/značenja subjekata.

Mislim da će biti dovoljna samo dva citata iz *Posmatranog islama*, koji nedvosmisleno pokazuju da marokanska kultura, uprkos činjenici da postoje nepismene žene kao i muškarci u društvu, ima dugu tradiciju pismenosti, književnosti i učenosti, koja utiče i na obrasce usmene predaje svetih tekstova: "Vođeni strašću prema kodifikovanom zakonu koju verovatno samo *nepismeni* [kurziv G.G.] nomadi mogu imati, Almoravidi su se pojavili iz svojih ribata da bi učvrstili malikijsko pravoverje u celom nizijjskom Maroku, kao i, u izvesnoj meri, u Španiji." (...) "Posle 16. veka", napisao je Levi-Provensal, "[religiozno] učenje je, u Fesu kao i u unutrašnjosti, utisnulo isti osobeni pečat književnosti zemlje. Kultura marokanske učenosti je stekla formu u tom i narednom periodu, i od tada se nije menjala." (Geertz 1971 [1968], 46, 47) Gerc se zaista nije bavio rodnim aspektom problema (kao što je američki fizičar Čarls Nisim Sabat primetio, žene se u knjizi pominju samo na nekoliko mesta), ali je posvetio veliku pažnju bar "muškoj" oralnoj tradiciji i tumačenju narodnih legendi o marokanskom svecu Lusiju, sufijskom učitelju i murabit (marabuu) berberskog porekla iz 17. veka – njihovoj istorijskoj kontekstualizaciji i definisanju klasičnog stila marokanskog islama (takođe i oralnoj tradiciji o javanskom kulturnom heroju Sunanu Kalidžagi u definisanju klasičnog stila indonežanskog islama).

Treća celina, pod naslovom *Fotografija, Pol Hajmen i Kliford Gerc*, započinje Hajmenovim utiscima o terenskom

radu, na koje se nadovezuje analiza ove vrste autorske fotografije u etnografiji, čija je glavna odlika, po mišljenju Slajmoviksove, "perceptivnost", a ne "ilustrativnost". Pol Rabinov, koji je vršio etnografska istraživanja u mestu Sidi Lahzen Lusi blizu Sefrua, u svom informativnom autobiografskom eseju pod naslovom "Chicken or glass: u blizini Kliforda Gerca i Pola Hajmena" evocira bitne događaje iz svoje akademske karijere koji bacaju i novo svetlo na Gercovu ulogu u "politici" interpretativne paradigme u okviru američke društvene nauke, kao i anegdote situacije za vreme terenskog rada. Prva je sadržana već u naslovu njegovog eseja: Gerc je sišao iz svoje vile u bivšoj francuskoj četvrti da bi posmatrao procesiju u čast nekog sveca i pozvao je Hajmena da mu se pridruži. Kada ga je fotograf pitao "Šta se događa?", Gerc je obavio kratak razgovor s jednim dečakom iz procesije i odgovorio "Pile ili staklo!" Ovaj kriptogram je, prema Rabinovljevoj interpretaciji, bio pokazatelj Gercovog školskog znanja književnog arapskog i nesnalaženja u ulozi posmatrača. Fraza "chicken or glass" je od tada postala omiljena verbalna formula Rabinova i Hajmena (koji su bili bliski i pre toga, budući da se poznaju još iz doba kada su se igrali u obdaništu), njihov "privatan" jezik i vid retoričkog "namigivanja" u ambivalentnim ili nejasnim situacijama.

Stiče se utisak da je ovaj esej u prvom redu *homage* njihovom prijateljstvu i Hajmenovoj fotografiji, koju Rabinov interpretira pomoću Bartove distinkcije između *studium* i *punctum* (R. Barthes, *La chambre claire. Note sur la photographie*, 1980). Gerc je u narativu, iako skoro uvek "u blizini", sporedan i skoro negativan "lik": često "odsutan" duhom ili emotivno distanciran, retko dostupan, pa i tada malorečiv: "U suštini, Klif Gerc

je bio nezgodna osoba"; ono što bi se inače kod drugih smatralo neučtivim ponašanjem u društvenim kontaktima, "geniju" se često opraštalo ili bar zaboravljalo, smatra Rabinov (str. 150). On ujedno koristi priliku da razjasni jednu neugodnu epizodu ("misteriozne" okolnosti koje su dovele do toga da njegov rukopis ne bude objavljen u zajedničkoj knjizi bračnog para Gerc i Lorensa Rouzena – *Meaning and Order in Morocco*, 1979), nakon čega je usledilo i definitivno "zamrzavanje" komunikacije između njega i Gerca, lične kao i profesionalne.

U okviru četvrte teme *Gradski prostor i Sefru*, s aspekta urbane antropologije (i tema kao što su modernizacija i urbanizacija, "upotrebe" i značenja gradskog prostora, kulturni identitet grada, itd.) najzanimljiviji je prilog Suzan Miler (Odsek za istoriju Univerziteta Kalifornije u Dejvisu). Autorka detaljno analizira Gercovo mišljenje i pisanje o urbanoj istoriji, društveno-kulturnim promenama i savremenim konfrontacijama između samih gradskih stanovnika, te raspravama između stručnjaka i naučnika o identitetu islamskog grada u marokanskom kontekstu.

U okviru teme *Modernizam, značenje, poredak*, Dejvid Kroford (Odsek za sociologiju i antropologiju Ferfild Univerziteta, SAD) u svom prilogu sledi sugestiju proučavanja "tvrdih površina života" u kulturnoj analizi, koju je Gerc formulisao u "jednom od najuticajnijih eseja u istoriji antropologije", tj. u eponimičkom ogledu o "gustom opisu" (str. 199). Inspirisana time i Rabinovljevim *Reflections on fieldwork in Morocco*, njegova empatična etnografija se fokusira na lična i konkretna, telesna i čulna, iskustva marginalnosti, siromaštva i patnje u marokanskom društvu, što je inače relativno retka tema u antropološkim istraživanjima.

U autobiografskom i, za ukus prosečnog Amerikanca, možda neuobičajeno iskrenom i samokritički intoniranom eseju, Tomas Dihter evocira svoju ambivalentnu inicijaciju u akademsku sredinu antropologije i njen metod terenskog rada, za koji inače niko nije pripremao studente. Od pripadnika mirovnih snaga i nastavnika engleskog na tradicionalnim islamskim univerzitetima u Marakešu i Fesu, nakon poznanstva sa Gercom u Sefruu 1965. godine, postao je njegov student na Univerzitetu u Čikagu, zatim član njegovog tima u Maroku i naposljetku istraživač Svetske banke i konsultant u oblasti razvoja. Prvi deo eseja posvetio je "kreativnoj napetosti" između kulturne antropologije (posebno prakse terenskog rada) kao "veštine" i "nauke", te relevantnosti antropologije kad je reč o pitanjima ekonomskog razvoja i intervencijama agencija kakva je Svetska banka. U drugom delu, Dihter nudi ilustrativan primer, projekat Svetske banke u Maroku 2005. godine, u kome je i sam učestvovao: reč je o zajmu u iznosu od 50 miliona dolara za razvoj stambenog sektora (uključujući probleme siromašnih i slamova, prema franko-marokanskom izrazu, *bidonville*, u kojima je tada živelo oko 1, 4 mil. ljudi, preko 4% populacije). Nakon detaljne analize ovog slučaja u kontekstu teorijskih rasprava o ekonomskoj modernizaciji, Dihter konačno i potvrdno odgovara na pitanje iz naslova svog eseja "Da li smo još uvek prisutni tamo?"

Kad je reč o odnosu prema samom Gercu, najupadljiviji kontrast je između pisanja onih koji su ga verovatno i najbolje poznavali – Lorensa Rouzena (čiji je prilog svrstan u temu *Gradski prostor i Sefru* mada bi on, po mom mišljenju, bolje "komunicirao" sa radovima u temi *Ponovo posmatrani islam*), Dejla Ejkelmana i Tomasa Dihtera, s jedne strane, i

Pola Rabinova, s druge, uslovljen kvalitetom veze sa "guruom" interpretativne antropologije ili "mahatme" gustog opisa, kako je neko jednom nazvao Gerca. Svi su radili u Maroku i nalazili se "u blizini" Kliforda i Hildred Gerc, kraće ili duže vreme. Rouzen u svom eseju uspostavlja konstruktivan dijalog (neko maliciozan će možda reći da je reč o apologiji) sa različitim Gercovim delima, od najranijih do novijih, evocira značajne i često ignorisane ideje u njegovom radu da bi ih analitički korektno situirao i interpretirao (npr. Vitgenštajnov koncept "porodičnih sličnosti" u tumačenju religije). Umesna je i njegova napomena da mnogi kritičari Gercovog navodno "sinhronijskog" pristupa, koji je uz to, tvrdi se, previše "deskriptivan" i interpretativan, a ne i "eksplanatoran", nisu u dovoljnoj meri čitali njegova dela. Glavni simptom toga je da se većina, u zavisnosti od profesionalnog interesovanja, fokusira na određenu oblast Gercovog rada i pojedinačna dela, zanemarujući druga i opus u celosti, da bi potvrdila i zatim fiksirala sopstvenu tezu ili opozicionalno stanovište.

Opštem kvalitetu ovog veoma informativnog (evokativnog) zbornika, posvećenog prvenstveno kritičkoj evaluaciji Gercovog pristupa i rezultata, kao i, po koncepciji, zanimljivog tekstualnog projekta koji podjednako afirmiše vizuelna i performativna svojstva etnografije, doprinosi njegova "polifoničnost", uključivanje različitih i katkad oprečnih stavova, emske perspektive učesnika i tumačenja s "domorodačke tačke gledišta". U mnoštvu "fenomenoloških" perspektiva i "glasova", koje prilozi u ovoj publikaciji nude, našla se i jedna (auto)"biografska fikcija", kratka priča Aziza Abasija "Sidi Lahsen blues" o njegovom detinjstvu u Sefruu i gradskom pejzažu pedesetih godina XX veka. Abasi je inače univerzitetski profesor arapskog, engleskog i fran-

cusnog jezika i trenutno radi za Global Linguist Solutions. Njegova prva priča u seriji od sedam (sedam je mističan broj u Maroku, u vezi sa sedam svetaca *sab'atu rijal*, i lajtmotiv koji je postao popularan preko kulta sufijskog učenjaka al Hasana Jusija, tj. pomenutog Lusija, o kojem su pisali Žark Berk i Gerc), objavljena je u zborniku Elizabet Fernea *Remembering Childhood in the Middle East: Memoirs from a Century of Change* (2002). Poslednji tekst u knjizi je pozdravni govor gradonačelnika Sefrua g. Hafida Oučaka, sa otvaranja konferencije u Los Anđelesu, koji takođe predstavlja vredan doprinos poznavanju Gercovog rada i prisustva in situ, komentar o istoriji Sefrua i njegovoj savremenoj situaciji ("divljoj" gradnji i pretvaranju tradicionalnog grada u "betonvil"), iz kog ću navesti samo jednu pojedinost – predlog Gradskom veću da se jedan trg ili ulica nazove po "eminentnom istraživaču i prijatelju Sefrua".

Gordana Gorunović

Dragana Antonijević. *Ogledi iz antropologije i semiotike folkloru*. 2010. Beograd: Srpski genealoški centar i Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta

Monografija Dragane Antonijević, vanredne profesorke na Odeljenju za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu, predstavlja jedinstven doprinos u oblasti metodologije antropologije folkloru i folklorističkih istraživanja uopšte. Koncizno, intelektualno i pre svega interpretativno zanimljivo i metodološki ogledno štivo pretenduje na sveobuhvatnost zato što je autorka, pored predstavljanja i kritičkog razmatranja različitih pristupa u proučavanju folklo-